

**КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ НОРМ
ПРО ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОГО ЗАХИСТУ
У ЗАКОНОДАВСТВІ КОНТИНЕНТАЛЬНИХ КРАЇН**

На сучасному етапі розвитку української кримінально-правової науки все частіше при дослідженні різних правових проблем і питань вченими використовується компаративістський метод. Він дозволяє зіставляти між собою різні правові конструкції, знаходити витоки формування тих чи інших правових категорій або понять. Не оминуло увагу автора використання такого методу й для вивчення питання щодо закріплення правових конструкцій або норм, які регулюють можливість допущення особою перевищення меж необхідного захисту від злочинних посягань у кримінальному законодавстві континентальних країн.

Актуальність такого компаративістського аналізу ґрунтується на можливості дослідити загальне існування схожих правових конструкцій у розрізі зарубіжного законодавчого досвіду, можливості вивчити та порівняти між собою структурні елементи таких правових конструкцій у межах континентальної правової системи, й, на кінцевому етапі, зрозуміти мету й значення теперішнього законодавчого закріплення відповідних кримінально-правових норм та раціональності їх структури на національному рівні.

Отже, перейдемо до вивчення питання щодо порівняльно-правового дослідження норм, які стосуються перевищення особою меж необхідного захисту від злочинних посягань у кримінальному законодавстві країн континентальної правової системи, які поділяються на відповідні правові

групи: романську, германську, східноєвропейську, скандинавську, латиноамериканську.

В межах романської групи країн за змістом ч. 1 ст. 122-5 КК Французької Республіки перевищення меж правомірного захисту може характеризуватися як «явна невідповідність між використовуваними засобами і тяжкістю посягання» [2, с. 81]. При цьому конкретних спеціальних складів злочинів за перевищення меж правомірного захисту, по аналогії із ст. 118 та 124 КК України, в французькому кримінальному законодавстві не закріплено. Із аналізу норм ст. 52 КК Італійської Республіки теж можна зробити висновок, що перевищення меж правомірного захисту виникає тоді, «коли захист не буде співрозмірним тяжкості посягання» й законодавчо визначається лише можливість перевищення меж правомірного захисту та інших правомірних вчинків (ст.ст. 51-54 кодексу) по необережності, при якому особа буде нести кримінальну відповідальність лише у випадках, коли законом прямо передбачено таке діяння як склад необережного вбивства (ст. 55 КК Італійської Республіки). Однак будь-яких спеціальних складів злочинів пов'язаних із перевищенням меж правомірного захисту в Особливій частині КК Італійської Республіки серед простих та кваліфікованих видів вбивств, побиття і травм (тілесних ушкоджень) за обтяжуючих обставин, не зустрічається.

У КК Королівства Іспанія при дослідженні норм про «захист власної особистості або прав, а також особистості або прав іншої особи» теж можна сформулювати розуміння того факту, що перевищення меж захисту виникає «при використанні нераціональних засобів для запобігання або відбиття протиправного нападу». Проводячи аналіз системи злочинів проти особистості в КК Королівства Іспанії, а саме різних форм вбивств та тілесних ушкоджень, можна побачити, що вони не містять посилання на дії, вчинені у стані перевищення меж захисту від протиправного нападу і містять лише положення про злочини, вчинені при грубій необережності.

В межах германської групи країн за змістом § 33 КК ФРН існує описання перевищення меж необхідної оборони в стані замішання, страху або переляку, що не тягне за собою покарання. Зазначеним випадкам в українському кримінальному законодавстві відповідає виключна необхідна оборона, вчинена у стані сильного душевного хвилювання, яка закріплена у ч. 4 ст. 36 КК України. Безпосередньо ж у Розділах XVI та XVII Особливої частини Кримінального кодексу ФРН, де закріплюються, відповідно, склади злочинів за вбивства людини та заподіяння різного роду тілесних ушкоджень, не містяться посилання на дії, вчинені у стані перевищення меж необхідної оборони [1]. В КК Королівства Нідерландів, де також існує поняття «необхідна оборона», яка виступає підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності, зазначається лише про можливість

перевищення її меж у результаті сильного емоційного збудження, викликаного нападом (ч. 2 ст. 41), що теж забезпечує звільнення особи від кримінальної відповідальності.

КК Швейцарської Конфедерації при закріпленні необхідної оборони як правомірної дії, пов'язаної із відверненням нападу або його безпосередньої загрози, дозволяє зробити висновок, що перевищенням її меж буде слугувати «спосіб відвернення посягання, який не є співрозмірним його обставинам» або загалом «непропорційність вчинених дій» [4]. Ч. 2 ст. 33 КК Швейцарської Конфедерації дозволяє судді при виникненні перевищення меж необхідної оборони пом'якшувати особі покарання (на 1/6, 1/3 тощо); а при перевищенні меж необхідної оборони внаслідок вибачливого хвилювання або замішання, викликаного посяганням, особа взагалі не карається. В КК Республіки Польща під перевищенням меж необхідної оборони розуміється «спосіб захисту, не співрозмірний із небезпекою посягання», за який суд може застосувати надзвичайне пом'якшення покарання і навіть відмовитися від його призначення (§ 2 ст. 25). Відповідно окремих складів злочинів про перевищення меж необхідної оборони в Особливій частині КК Республіки Польща немає.

В межах законодавства східноєвропейської групи країн у КК Республіка Білорусь описується поняття «перевищення меж необхідної оборони», яким визнається «явна для особи, що обороняється невідповідність захисту характеру і небезпечності посягання» (ч. 3 ст. 34). Паралельно у Особливій частині кримінального кодексу закріплюються такі два спеціальних склади злочину, пов'язаних із «вбивством при перевищенні меж необхідної оборони» (ст. 143) та «умисним заподіяння тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони» (ст. 152). Перевищення меж необхідної оборони як «умисні дії, які явно не відповідають характеру і небезпечності посягання» закріплено і в кримінальному законодавстві РФ (ст. 37). В КК Республіки Болгарія перевищення меж необхідної оборони визначається тоді, коли «захист явно не відповідає характеру і небезпечності нападу» (ст. 12) й існують спеціальні склади злочинів за вбивство й за заподіяння тілесного ушкодження, вчинених при перевищенні меж необхідної оборони.

При розгляді кримінального законодавства типових представників скандинавської групи країн в межах континентальної правової системи (Королівство Швеція, Королівство Данія) можна помітити, що поняття «перевищення меж самооборони» у їх кримінальних кодексах відсутнє, однак опосередковано закріплена можливість пом'якшення покарання у подібних випадках (§§ 2, 5 Глави III, § 3 Глави XXIX КК Королівства Швеція) [5] або зменшення розміру покарання за відповідні склади злочинів

(ч. 1 § 84 КК Королівства Данія). В той же час, якщо розглянути приклад Республіки Аргентини як представника латиноамериканської групи країн, то за текстом кримінального кодексу можна зробити висновок, що перевищенням меж необхідної оборони є «нерозумний вибір засобів захисту, що використовувалися для запобігання або відбиття нападу» й те, що перевищення меж оборони, встановлених законом, владою або вимушеною необхідністю, карається за статтею про діяння, скоєні по необережності (ст. 35) [3]. Безпосередньо окремих складів злочинів про перевищення меж необхідної оборони в КК Республіки Аргентина не закріплюється.

Таким чином автором було проаналізовано норми про перевищення меж необхідного захисту у законодавстві континентальних країн і встановлено, що досить часто таке перевищення характеризується з точки зору співвідношення «використаних засобів захисту» або «способу захисту» до «тяжкості (небезпеки) посягання». На відміну від цього в українському кримінальному законодавстві перевищення меж необхідної оборони розглядається в рамках «заподіяння тяжкої шкоди» (ч. 3 ст. 36 КК) і саме категорія «шкода», а не захисні дії («засоби» чи «способи» захисту), має співвідноситися із суспільною небезпекою посягання. Зазначене може слугувати матеріалом для розробки відповідних наукових концепцій, як і відсутність в багатьох континентальних країнах спеціальних норм про перевищення меж необхідної оборони в Особливій частині Кримінального кодексу. Все це, у своїй сукупності, дає можливість автору оцінити зарубіжний досвід й підґрунтя для використання певних аспектів такого досвіду у дослідженнях національного кримінального законодавства.

Література:

1. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / Науч. ред. и вступ. статья д.ю.н., проф. Д.А. Шестакова; предисловие доктора права Г.-Г. Йешека; перевод с немецкого Н.С. Рачковой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.
2. Уголовный кодекс Франции / Науч. редактирование канд. юрид. наук, доц. Л.В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой; Пер. с франц. и предисловие канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.
3. Уголовный кодекс Республики Аргентины / Науч. редактирование и вступительная статья докт. юрид. наук, проф. Ю.В. Голика, перевод с испанского Л.Д. Ройзенгурта. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 240 с.
4. Уголовный кодекс Швейцарии / Науч. ред., предисловие и перевод с нем. канд. юрид. наук А.В. Серебренниковой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 350 с.

5. Уголовный кодекс Швеции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.riksdagen.se/sv/DokumentLagar/Lagar/Svenskforfattningsssamling/Brottsbalk-1962700_sfs-1962-700/. – Название с экрана.